

ÇAĞATAYCA BİR HİKÂYEDE “KÜNÇE, KÜÇE” SÖZCÜKLERİNİN ZARF VE EDAT İŞLEVİ KULLANIMLARI

*Oğuz ERGENE**

1. Or. 38 Numaralı Çağatayca El Yazması

British Libraryde, Or. 38 numara ile kayıtlı Çağatayca el yazması üç ayrı metinden oluşmaktadır. Yazma, toplam 120 yapraktır; baş ve sondaki kimi sayfalar boş bırakılmıştır. Metinlerin ilk ve son sayfaları dışındaki her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Yazmanın belirtilen kütüphaneden elde edilen, tarayıcıdan geçirilerek yoğun diske kaydedilmiş kopyasının ilk sayfasına mürekkepli kalemle yazılı Latin harfli kayıta, “Risaleh Zeban-ı Türkî” adı geçmektedir. Eseri kaleme alan da yine bu kayda göre “Mirza Katîl” adlı biridir. Bu bilginin altında, kurşun kalemle ve Latin harfleriyle yazılmış “Risâlehhâ-i Türkî / Telif-i Mirzâ Katîl” notu bulunmaktadır. Mirza Katîl adı, yazmadaki ikinci metnin sonunda da “Taşnîf-i Mîrzâ Kâtil” (64a/6-7) biçiminde kaydedilmiştir.

Or. 38 numaralı el yazması metin, talik yazıyla kaleme alınmıştır. Sayfa kenarları siyah tek çizgiyle dıştan, kırmızı çift çizgiyle içten çerçevelenmiş olan metinler, siyah mürekkeple yazılmış; kimi sözcükler ve ibareler için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Poyraz’a göre metinlerdeki satır uzunluğu 13 cm, yazmanın boyutları ise “34,8x21 cm”dir ve yazmanın “18. yüzyılda istinsah edildiği anlaşılmaktadır.” (Poyraz 2011, s. 407)

Yazmayı oluşturan metinlerin ilkinde, Türkçe gramer ve sözcük bilgisi işlenmiştir. Bu bölümde örnek verilen Türkçe çekimli eylemler, sözcükler, gramer kategorileri vb. için yapılan açıklamalar Farsçadır. Nitekim metnin sonunda, “temmet tamâm şod şarf-ı ‘ilm-i Türkî” notu bulunmaktadır. Mensur hikâye türündeki diğer iki metinden bildirimize de konu olan ilk parça, yazmanın 25a-64a numaralı sayfaları arasında

* Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: oguzergene@hotmail.com

bulunmaktadır. Bu hikâyede; aynı gün doğan ve bir dervişin evinde on iki yıl birlikte büyüyen, hükümdarın oğlu Mahrû ile tüccarın kızı Hûbçihre'nin aşkı konu edilmiştir. Diğer metinde ise Kâmrân adlı bir tüccarın oğlu Şîrîn Şemâil ile -yine bir tüccarın kızı olan- eşi Melîha Hatun'un başından geçenler anlatılmaktadır. Her iki hikâyenin de satır altlarında, metinde geçen kimi Türkçe sözcükler için Farsça ya da Arapça karşılıklar verilmiştir. Sayfalara göre değişen yoğunluklardaki bu açıklamaların büyük bölümü Farsça olup Türkçe sıfatlar, zamirler, yapım ya da çekim ekli adlar, tamlamalar vb. yanında eylemsiler ve çekimli eylemler de karşılanmıştır: bu (în), kızıl (sürh), tève (şütür), yavuk (nezdik), azrak (kemter), türlüg (rengâreng), susuzlarınġ (teşnegân-râ), kılıçnıġ suydın (ez âb-ı şemşir), bêl bağlap (kemer beste), başladı (âġâz kerd), uruşdum (ceng kerdem), dër édiler (mi-guftend); artuk (ziyade), bitig (òauù), yangı (cedid), kêmeçi (mellâh), kıtluk (mübârek), ölüm (mevt), soġ (ba'd), yurt (menzil) krş. alķamak (du'â-yı ġayr kerden), kayġuluġ (ġamnâk)... Farsça ve Arapça karşılıklar -Türkçe dışında- kimi Arapça [vaķfe (tevaķķuf)] ve Hintçe [çelpek (nân)] sözcükler için de verilmiştir.

Poyraz, yazmayı tanıttığı çalışmasında; eserin adını “Te'lîfü'l-Emîr”, yazarını ise “Hoca Emîr” olarak vermekle birlikte mensur hikâye niteliğindeki ikinci ve üçüncü metinleri Mirza Kafîl'in yazdığını kaydetmiştir. Bu çalışmada ayrıca Hoca Emîr'in “kendini meşhur Nakşibendi Şeyhi Ubeydullah Ahrar'ın maiyetinde” kabul ettiği ve yazarın “ailesinin Türkistan'dan Hindistan'a göç ettiğini” söylediği belirtilmiştir. Poyraz'a göre ilk metnin Türkçe grameriyle ilgili oluşu, hikâyelerin de satır altlarında Farsça ve Hintçe açıklamaların yer alması, “bunların Türkçe öğretiminde örnek metin olmak üzere esere konulduğu sonucunu” vermektedir (Poyraz 2011, s. 407).

2. “Künçe, Küçe” Sözcüklerinin Örnek Metindeki Kullanımları

İncelediğimiz el yazması Çağatayca metinde, *künçe* ve *küçe* sözcükleri toplam 67 örnekte belirlenmiştir. Örneklerin 52 tanesinde *künçe*, 15 tanesinde ise *küçe* kullanılmıştır. Sözcüğün yuvarlak ünlüsü, *künçe*'nin tüm örneklerinde harfle yazılmıştır. *Küçe* sözcüğünde ise bu ünlü; yalnızca bir örnekte hareketle gösterilmiş, diğer örneklerde ise harf kullanılmıştır. *Künçe* ve *küçe*'nin örnek metindeki kullanımları, işlevleri ve kurdukları anlam ilişkileri, aşağıdaki örneklerde gösterilmiştir:

2.1. Künçe

2.1.1. Zarf İşleviyle

Bir eylemin sürdüğü, devam ettiği zamanı bildiren sözcük ya da sözcük gruplarından sonra “süresince, süresi kadar, boyunca” anlamlarında kullanılmış ve zaman bildirmiştir:

“...Dervîş, dudağ izre küldi ve dēdi kim Teᅇgri sēni bir oğlan bağışlağa lîkin *on êkki yaş künçe* ol kutluğ yüzniᅇg cehāzı, tebāhilig say içinde kēmeçisiz kēzğa. Eger tevellūd soᅇgra anı yüzi körmep munda kēltürğay sēn ve *bu müddet künçe* şabr kılğay sēn kim mēnim re’fet quçaqım içre perveriş tapsun.” (30b/1-5).

“Kānūnniᅇg tārларının bu şadā çıkur ēdi kim *ol çaq künçe* kim na’ me, tār bile müttefiq bar.” (31b/2-3).

“Eger siz işiᅇgiz kişiniᅇg qudretidin taşkundur, mecbūr bar mēn ve illā *kevn künçe* diriᅇg kılmağay mēn.” (29b/6-8).

“...kēmeler üzre olturup *bir ay künçe* say içinde qaldılar lîkin satıqçı peydā bolmadı.” (40b/7-9).

“...üzüm būsānıda yētiştim ve *üç tört kün künçe* minmedim ve köp ārām-sız qaldım.” (44a/2-3).

“*Tiriglik künçe* dēdekiᅇgiz bolğay mēn.” (45a-17).

“*Nēçe kün künçe* uşbu qısm ta’ām mēn içün yiberür ēdi...” (55a/1-2).

2.1.2. Edat İşleviyle

a) Bir eylemin sonlandığı, tamamlandığı zamanı bildiren sözcük ya da sözcük gruplarından sonra “kadar, dek, deᅇin” anlamlarında kullanılmış ve sınırlandırma ilişkisi kurmuştur:

“Her kim ol bosağadın rū-gerdān boldı, kıyāmet *künçe*¹ anı yüzi qara boldı.” (26b/1-2).

“Yētişgeç dēdi kim ey perî tirig bar mēn ēmdi *künçe* ölmep mēn, ‘aşkıᅇg içre bolup mēn.” (43a-17/44a-1).

“...ol būsānniᅇg iştiyāqıda her kēçe érteᅇg *künçe* yılduzlarını saᅇnur ēdim...” (44a/16-17).

“Bir kün şılarganıᅇg şevkıda atlanıp bir yazı içre yētiştim ve *aqşam künçe* yazıda kēzip kēzip bir qamışda vārid boldum.” (59a/3-5).

“Ammā mümteni’ bu içün bar kim oğlanniᅇg hūkmisiz çeçekler açılmaq ve andaᅇ her ne kim körer sēn muᅇāl érür ya’ nî *ebed künçe* āsān bolmaydur...” (29b/8-10).

Kimi durumlarda hareketin başlangıç zamanı da belirtilmiş; bu tür örneklerin bir bölümünde, çıkma durumu eki kullanılmıştır:

¹ Örnekteki kullanımın, Harezmi Türkçesi metinlerinden *Kısaşü'l-Enbiyā*’da da geçen *kıyāmet kün* tamlamasından eksilti ile oluştuğu düşünülebilir: *kıyāmet kün künçe* > *kıyāmet künçe*. Söz konusu tamlamanın *Kısaşü'l-Enbiyā*’da 39 örneği belirlenmiştir (Ata 1997-II, s. 350).

“...ol kün ve kēçe erteṅg çağ **künçe** munda kılğay mēn...” (63b/14-15).

“...ve kēتماق kündin bu kün **künçe** tokuz kün öttiler.” (40b-1).

“...ve ol kündin bu kün **künçe** on ēkki kün ötüpdürler ve iğirme sékkiz kün bākī qalıpdurlar.” (55a-17/56a-1).

b) Bir eylemin sonlandığı, tamamlandığı yeri bildiren sözcük ya da sözcük gruplarından sonra “kadar, dek, değın” anlamlarında kullanılmış; yer, yön ilişkisi kurmuştur:

“...ve ğavvāşlar, sunuṅ pāyānı **künçe** kētip yaḥşı yaḥşı nēmerseler çıuarıp kenār üzre enbār úlurlar.” (41a/7-8).

“Eger neşātdın üzüm tākını tokuzunçı kök **künçe** yetiştürsem köp revā bar bu dēdi...” (51a/2-3).

“Her çağ kim murād oğum hedef **künçe** yetiştüga...” (30b-10).

Örneklerin bir bölümünde, hareketin başlangıç yeri belirtilmiş; bu nite-likteki sözcükler, çıkma durumu eki almıştır:

“...Uğan dēdi kim yā Muḥammed, eger sēni peydā kılmās ēdim, kökler ve tofrağ ve her ne kim tofrağdın kök **künçe** müşāhede kıılır sēn, mevcūd kılmās ēdim.” (26b/5-7).

“...ēkkelesi şundağ yığladılar kim töre öydin kişilerni öyi **künçe**² yetiştümaq kēmesiz müşkil kör[ür]ler ēdi...” (28a/12-14).

“Şimdi ol perī dēk oynaşnı ḥāzır bilip anı küzellikī başdın ayağ **künçe** beyān kıılır mēn.” (33a/11-12).

“...ḥübsız bolup kuçağda tuttum ve özüm sürçekni burundın āḥir **künçe** naql kııldım.” (50a/16-17).

“Başdın müşelleş **künçe** ḥüsniṅ beyānı, qarīne içün kııldım” (35a/6-7).

“Bu ‘ ibāret maṅgladın ayağ **künçe** ol çırayligning küzellikī beyān kııldım...” (35b/4-5).

c) Bir şeyin bulunduğu, kapladığı, sınırlandığı yeri bildiren sözcük ya da sözcük gruplarından sonra “kadar, dek, değın” anlamlarında kullanılmış; yer, yön ilişkisi kurmuştur. Bu kapsamdaki örneklerin tamamında, başlangıç noktası belirtilmiştir:

“Barça ‘ ālemni bir kıyaşdın yandurdı ve tofrağ yüzidin tokuzunçı kök **künçe** her ne kim nümāyān bar bir demde ‘ adem öyindin vücūd-ı eyvānniṅ yanı tarttı.” (25a/2-5).

² Sözcüğe satır altında, Farsça “tā” karşılığı verilmiştir.

“...şabâhatnıñ sütidin toladurlar ve ol perî dēkni *başdın ayağ küñçe* bu libās ērdi.” (35b/13-14).

“*Bogazdın qarın küñçe* bir arıg ēdi kim anı hūsn sudın tola kılıp ēdiler...” (32a/7-8).

“Rāvî dēr kim Hūb-çihre köp yülik ve çok körklüg ēdi, *mañgladın qarın küñçe* perî ēdi.” (33a/8-9).

“...ve *bēldin ayağ küñçe* sorma kim imānsız bolğay sēn.” (32a/8-9).

ç) Ölçü, miktar bildiren bir sözcük grubundan sonra “kadar, ölçüsünde, derecesinde” anlamlarında kullanılmış; miktar ve derece ilişkisi kurmuştur:

“Belki anı dağı kâfi bulmadılar ve *ol miqdār küñçe* ot müştā‘ il bolup ēdi kim...” (31a/13-14).

d) Karşılaştırma yapılan iki kavramla ilgili olmak üzere “ara, arasında” anlamlarında kullanılmış ve karşılaştırma ilişkisi kurmuştur:

“Eger Uğan istedi *kevn ve köñgöl küñçe* işiñgniñ serencāmıdā ‘aziz kılmagay biz.” (53b/16-17).

“Likin Hürşid-cemāldin Māh-rū *küñçe* uluğ tefāvüt bar.” (62b-17).

2.2. Küçe

2.2.1. Zarf İşleviyle

Bir eylemin sürdüğü, devam ettiği zamanı bildiren sözcük gruplarından sonra “süresince, süresi kadar, boyunca” anlamlarında kullanılmış ve zaman bildirmiştir:

“...budın sonğra taht üzre minip özüm öyniñ yanı revān boldum ve *iger-me ēkki kün küçe* minmedim...” (44a/15-16).

“...ve barça yazılar ve çamışlar ve dağlar ve balıklarda kēzdim ve *on yaş küçe* ol kıyaşnı kim künim olsız kēçe dēk qarāñğudur oyladum...” (53a/12-14).

“...ıldamraq mūrāca‘at kıldı ve *yarım ay küçe* intizār kıldım kēlmedi.” (60a/1-2).

“Nēge kim Sa‘id qarındaşım bar ve oynaşı ya‘nī arvatı gāyib bolup; *kevn küçe* bu qarındaşnıñ işi üzre şarf kılgay mēn (61a/17-61b/2).

2.2.2. Edat İşleviyle

a) Bir eylemin sonlandığı, tamamlandığı zamanı bildiren sözcük ya da sözcük gruplarından sonra “kadar, dek, değin” anlamlarında kullanılmış ve sınırlandırma ilişkisi kurmuştur:

“...her ayda on beş kün keçeni dağı periler bile anda kıyaş çıkmak **küçe** oynap...” (44a/4-5).

“Yarım keçe **küçe** bî-dâr ediler, âhir yattılar.” (56a-10).

b) Bir eylemin sonlandığı, tamamlandığı yeri bildiren sözcük ya da sözcük gruplarından sonra “kadar, dek, değin” anlamlarında kullanılmış; yer, yön ilişkisi kurmuştur:

“...şimdi meni at taşavvur kılip sên ve *ol yer küçe* kim çölde meskenimdür kademrence kııl.” (50b/1-2)

“Ol yahşidur kim *yığaç küçe* kêtîp haķîkatini sorsuķ.” (53b-11).

“...ilgeri kêtîm ve bu mekr kılip *munda küçe* kèlip mèn.” (56a-17).

Örneklerin çoğunda, işin başlangıç yeri belirtilmiş; bu nitelikteki sözcükler, çıkma durumu eki almıştır:

“İnâyet, kâ‘ idedin yıraķ yoktur ve sürčekiñg soñgra mèn dağı aħvâlimni *burundın âhir küçe* ‘ arz kılgay mèn...” (46a/8-10).

“...miñgler seyyâh *maşrıkdın mağrib küçe* kez diler, mundaķ ağça tofraķ yüzi üzre körmep ediler.” (52b/13-15).

“*Tofraķnuñg yüzidin kök küçe* körgüçilerini kaç belâ dūçar bolur edi...” (62b/7-8).

c) Ölçü, miktar bildiren bir sözcük grubundan sonra “kadar, ölçüsünde, derecesinde” anlamlarında kullanılmış; miktar ve derece ilişkisi kurmuştur:

“*Bêş fersah küçe* miñgler arslan ve özge hayvânlar müşâya‘ at için kèl-diler.” (50b/8-9).

3. Edatlar ve Edat İşlevli Sözcükler

Edatlar; kendi başlarına bir anlam taşımamaları ve kullanılamamaları, ad ve ad soylu sözcüklerden ya da sözcük gruplarından sonra gelmeleri, ardına geldiği ögeyle cümledeki diğer ögeler arasında türlü anlam ilişkileri kurmaları vb. özellikleriyle bilinmekte ve bu doğrultuda tanımlanmaktadır (Banguoğlu 1986, s. 385; Hacıeminoğlu 1992, s. V; Gencan 2001, s. 473; Korkmaz 2010, s. 79; Karaağaç 2012, s. 433 vd.). Bu türdeki sözcükler, *takı* (Banguoğlu 1986, s. 385) ya da “Hint-Avrupa dillerindeki öntakı terimi dik-kate alınarak” *sontakı* (Li 2004, s. 25) terimleriyle de karşılanmıştır. Edatların sözcükler ya da sözcük grupları arasında kurduğu anlam ilgileri ise türlü biçimlerde sınıflandırılmıştır. Örneğin Karaağaç, bildirdiği anlamlar açısından son çekim edatlarını “*yer ve yön* (alt, aşağı, beri, dek, değin...); *zaman* (ara, beri, doğru, evvel, kadar...); *benzerlik* (denli, kadar, gibi, türlü...)”;

yaklaşma, amaç ve neden (dair, diye, için, göre, ötürü...); *uzaklaşma, ayrılık, başkalık ve sonuç* (başka, bütün, için, özge, ötürü...); *karşılaştırma, nitelik ve nicelik* (dahi, değin, denli, göre, kadar...); *birliktelik ve araç* (birlikte, beraber, bile, ile...); *sınırlandırma* (dek, değin, kadar...)” (Karaağaç 2012, s. 434) gibi başlıklarla ele almıştır.³ Buna bağlı olarak kimi edatların, kullanım yerlerine göre birden fazla anlam ilişkisi kurabildiği ve farklı işlevler yüklenebildiği de görülmektedir.

Türkçede kimi sözcüklerin aslen edat olmadığı hâlde cümledeki kullanımları ve işlevleri dolayısıyla edat sayıldığı bilinmektedir. Tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki edatların bir bölümü, bu görevi üstlenen ad soylu sözcüklerden oluşmuştur: “*adağ* ‘ayak’, *ağız* ‘ağız’, *āhir* ‘son, bitim’, *boy* ‘boy, uzunluk’, *iley* ‘ön’, *orun* ‘yer’, *töpü* ‘tepe, doruk, zirve, *tuş* ‘karşı, bir şeyin karşıtı’; *ara, arka, baş, hariç, kıyı, öte, sol, taraf, üst, yan, yön...*” (Korkmaz 2003, s. 1084-1086; Li 2004, s. 555 vd.). Bu nitelikteki örneklerde, adlar ve sıfatlar dışında zarflar da kullanılmıştır. Asıl edatları, “ilgiçler, bağlaçlar, ünlemler” başlıklarında toplayan Deny, özellikle “tarz ve hâl” zarfları olmak üzere birçok zarf türünün edat sayılabileceğini belirtmiş;⁴ örneğin zaman ve yer edatlarının gerçekte edat olarak kullanılan zaman ve yer zarfları olduğunu kaydetmiştir (Deny 1941, s. 558, 596). Deny, edat işleviyle kullanılan kimi adları (*üst, üzer, alt, ön, arka, art, iç, ara, yan, taraf, hilaf, aks...*) da “ilgiçlik tabirler” terimiyle karşılamaktadır (Deny 1941, s. 623-636). Eski Türkçeden beri “gerçekten edat” olarak kullanılan Türkçe ya da alıntı sözcükler dışındaki bu ad, sıfat ya da zarflar arasında “*artık, aşağı, ayrı, alt beraber, başka, benzer, boyu, böyle, çok, dışarı, aksine, evvel, fazla, gayri, kolay, hakkında, hâlde, ibaret, içeri, karşı, karşılık, mahsus, nispeten, önce, öte, özge, rağmen, sonra, takdirde, yakın, yana, yukarı, ziyade*” (Oruç 1999, s. 443) gibi sözcükler sayılabilir.

Yer ya da zaman zarflarının kalıplaşarak edat işlevinde kullanımı, tarihî Türk yazı dillerinde sık görülen bir durumdur. Bu kapsamdaki sözcükler arasında, Eski Türkçeden itibaren tüm yazı dillerinde örneklenen ve aslen bir yer zarfı olup Çağatay (*ilgeri*), Kıpçak (*ilgeri, ilgerü, ilgari*), Eski Ana-

³ Ergin, son çekim edatlarını işlevleri açısından “vasıta ve beraberlik edatları, sebep edatları, benzerlik edatları, başkalık edatları, diğer hâl edatları, miktar edatı, zaman edatları, yer ve yön edatları” başlıklarında sınıflandırmıştır (Ergin 1985, s. 369-372). Korkmaz’ın edatları görevleri açısından sınıflandırırken temel aldığı anlam ilişkileri ise “‘aitlik’ ve ‘ilgili olma’; ‘benzerlik, tıpkılık, denklik’; belirtme yoluyla ‘başkalık’; ‘beraberlik’ veya ‘vasıta’; ‘miktar’ ve ‘derece’; ‘uygunluk, denklik’ ve ‘nispet’; ‘sebep, maksat, gaye, hedef’; ‘karşılık, karşılaştırma, zıtlık’; ‘yön gösterme’; ‘öncelik, sonralık ve zaman’; ‘şüphe, tatmin, aşırılık, pekiştirme’” biçimindedir (Korkmaz 2003, s. 1066-1084).

⁴ Deny’nin işaret ettiği “tarz ve hâl” zarflarının bir bölümü, bağlaç ve ünlem olarak da kullanılmaktadır (Deny 1941, s. 256-290/§, 402-474).

dolu Türkçesi (*ilerü ~ ileri*) sahalarında edat işlevi belirlenen “*ilgerü ~ ilgeri ~ ilgari ~ ilerü ~ ileri* ‘-den önce, -den öte, -den fazla; ileri; önce’ ”; Köktürk ve Uygur Dönemi’nden başlayarak türlü biçimlerde görülen ve yer (“arkada”) ve zaman (“sonra”) zarfı olup Uygur (*kidin*), Karahanlı (*kiğin ~ kizin*), Harezmi ve Çağatay (*këzin ~ kedin ~ keyin ~ kiyin ~ këyin*) metinlerinde edat olarak da kullanılan “*kidin ~ kiğin ~ kizin ~ këzin ~ kedin ~ keyin ~ kiyin ~ këyin* ‘-den sonra, -den öte; sonra; arkada, batıda, öte tarafta’ ”; Eski Türkçede daha çok yer zarfı olduğu hâlde Karahanlı (*kirü*), Kıpçak (*keri*), Eski Anadolu Türkçesi (*girü ~ gerü*) yazı dillerinde edat işlevi üstlenen “*kirü ~ kerü* ‘geri ‘-den sonra; geri’ ”; Eski Türkçede edat görevli yer zarfı “*kisre*, *kësre* ‘-den sonra, -den aşağı, batıda, geride’ ”; Eski Türkçe (*koğı ~ kudı*), Karahanlı Türkçesi (*koğı ~ kuğı*), Harezmi ve Çağatay Türkçesi (*koğı ~ kuğı ~ kuzu ~ koyı ~ kuyı ~ kuyu*) eserlerinde görülen ve aslen yer zarfı olan “*üodı ~ üodi ~ koğı ~ kuğı ~ kuzu ~ koyı ~ kuyı ~ kuyu* ‘-den aşağı, -a doğru; aşağı, aşağıya, aşağısında’ ” ve Eski Türkçede (sarı) yer zarfı olarak kullanılıp Harezmi (*sarı ~ saru*), Çağatay (*sarı*), Kıpçak (*saru, sarı*), Eski Anadolu Türkçesi (*saru ~ sarı*) metinlerinde edat olan “*sarı ~ saru* ‘-e doğru, yönüne; -a taraf; taraf’ ” gibi sözcükler sayılabilir (Hacıeminoğlu 1992, s. 48 vd.; Li 2004, s. 243 vd.). Bu tür edatlar, tarihî yazı dilleriyle birlikte çağdaş lehçelerde de örneklenmiştir: *berü* “ ‘bu yana, bu yanda’ anlamında zaman ve mekân hakkında kullanılan bir belirteç” → Eski Uygur Türkçesi *berü*, Karahanlı Türkçesi *berü*, Harezmi Türkçesi *berü*, *bëri*, *beri*; Çağatay Türkçesi *bëri*, *beri*; Kıpçak Türkçesi *berü*, *beri*, *beri*; Eski Anadolu Türkçesi *berü*; Osmanlı Türkçesi *berü*; Türkiye Türkçesi *beri*; Gagauzca *bëri*, *beri*; Azerice *bäri*; Salarca *pele*; Özbekçe *beri*; Kazakça *beri*; Kırgızca *beri*; Altayca *beri*; Tuvaca *bër...* (Li 2004, s. 146-152).

4. Ek Kalıplaşmaları ve Eşitlik Ekinin Bu Kapsamdaki Kullanımı

Çekim ve yapım eklerinin özgün görevleri dışında kullanılması ve bu işlevleriyle yeni sözcükler oluşturması, Türkçenin tarihî ve çağdaş yazı dillerinde sık görülür. Eklerde görülen bu tür değişiklikler; dilin yapısına özgü gereksinimler, kimi kavramları karşılamak üzere başvurulmuş gramer biçimlerinin yetersizliği, eklerin kullanım özellikleri, ekin kökle kaynaşması, sözcükte gerçekleşen anlam kaymaları gibi türlü nedenlere bağlı olarak gelişmekte ve “ek kalıplaşması” terimiyle adlandırılmaktadır. Korkmaz, ek kalıplaşmasının görüldüğü biçim birimleri; ad durumu ekleri, iyelik ekleri, sıfat yapım ekleri ve eylemsi ekleri olarak sınıflandırmıştır. Bunlar arasında özellikle “yer, zaman, miktar gösteren” adları eyleme bağlayan ad durumu ekleri, cümle içindeki işlevleri gereği zamanla kalıplaşarak eklendiği adla birlikte zarf türünde bir sözcük oluşturmuştur (Korkmaz 1994, s. V-VI, 1-5). Eraslan, bu türden bir oluşuma örnek olmak üzere Eski Uygur Türkçesinde ad durumu eklerinin

kalıplaştığı edatları, “*anın* (< an+i+n) ‘o sebeple, dolay’, *asra* (< as+ra) ‘altında’, *ınaru* (< ina+ru) ‘öteye’, *içre* (< iç+re) ‘içinde’, *kisre* (< kis+re) ‘sonra’, *öngre* (< öng+re) ‘önce’, *taşkaru* (< taş+ka+ru) ‘dışarı’, *taştin* (< taş+tın) ‘dışardan’, *öze/üze* (< üz/öz+e) ‘üzerinde, dolay’” biçiminde sıralamıştır (Eraslan 2012, s. 275). Türkiye Türkçesinde kullanılan zaman zarflarının bir bölümü de ad çekim eklerinden iyelik (“*sabahları*, *akşamları*, *geceleri*, önceleri, *sonraları*”), araç durumu (“*yazın*, *kışın*, *gündüzün*, *güzün*, *ilkin*”), eşitlik durumu (“önce”), çıkma durumu (“önceden, *sonradan*, *eskiden*, çoktan”) eklerinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur (Ergin 1985, s. 260).

Eşitlik eki, kalıplaşma doğrultusunda türlü kullanımları belirlenen ve bu yolla sözcük türeten bir ad durumu ekidir. Korkmaz, söz konusu kalıplaşmaların bir bölümünde, ekteki ad durumu gösterme işlevinin zamanla ve yavaş yavaş aşınarak kaybolmaya başladığını; ekin ulandığı sözcükle “bünyeye kaynaşması” dolayısıyla “eski anlamından biraz farklı yeni kavramlar” oluştuğunu belirtmiştir. Buna rağmen ekte, işlek bir yapım eki özelliği görülmemekte ancak kalıplaşmaya bağlı sınırlı örnekler verilmektedir. Ekteki kalıplaşmaların da “ilkin zamirlerde ve oldukça eski bir devirde” başladığı tahmin edilebilir çünkü adlarda ve ad soylu sözcüklerde ekin çekim işlevinin “en canlı olduğu” örneğin Köktürk, Uygur ve Karahanlı Dönemi metinlerinde bile, zamirler açısından farklılık görülmektedir. Korkmaz’a göre hem çekim hem de yapım eki özelliği gösteren +ça ekleri, birbiriyle ilişkilidir ve -“kesin bir iddiada bulunmak tereddütlü olursa da”- ekin Türkçe metinlerdeki gelişimi ve aşamaları, geçişin çekim ekinden yapım ekine doğru olmasını “normal saydıracak bir durum” sergilemektedir. Buna göre yapım eki olan +ça, eşitlik durumu ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur ve bu kalıplaşmadaki geçişlerin “vasıfta eşitlik > küçültme eki +ça, izafi eşitlik > tahsis isimleri yapan +ça eki, sınırlama vazifesi > zarf-fiiller teşkil eden +ça eki” yönünde olduğu söylenebilir. Korkmaz, yapım eki işlevindeki +ça için benzer birkaç ekin zamanla karışma olasılığını da gözden uzak tutmamıştır. Bu karışma, özellikle Farsça ve Moğolcadaki +ça eklerinin türlü işlevleriyle ilişkilendirilmiştir (Korkmaz 1959, s. 298 vd.). Özkan; eşitlik ekindeki sözcük yapım işlevinin gelişmesinde, Türkçeye Farsçadan giren küçültme eki +çe dışında, bir Türkçe sözcükte de görülen Slav kökenli +çe dişilik ekinin (“çariçe, kraliçe, patroniçe; tanrıça”) de payı olabileceğini belirtmiştir (Özkan 2001, s. 163).

+ça eşitlik durumu ekinin tarihî Türk yazı dillerindeki kimi kullanımları, ekin kalıplaşmaya bağlı olarak gelişen türlü işlevlerini örneklemektedir. Gabain, Eski Türkçe döneminde kullanılan ve sözcük de oluşturan +ça / +çe’nin “muhtemelen, sakatlanmış eski bir son çekim edatı” olduğu görüşündedir. Gabain’e göre +ça / +çe, tek başına bir anlam taşıması nedeniyle durum ekleri arasına alınmıştır (Gabain 1988, s. 65). Tekin, ekin Eski

Türkçede kimi zaman kalıplaşma ile yapım eki görevi üstlendiğini belirtir (Tekin 1992, s. 88). Nitekim aynı döneme özgü “*belçe* ‘beline kadar’, *boguzça* ‘boğazına kadar’, *säninça* ‘sayısınca’, *örtçe* ‘alev gibi’...” (Erdal 2004, s. 376, 377); “*barça* ‘bütün’, *úança* ‘nasıl’, *munça* ‘bunca’...” (Eraslan 2012, s. 153) gibi örneklerde, ekin yapım eki işlevi tanımlanmaktadır. Eşitlik durumu almış adlar; Orhon Türkçesinde, “eşitlik-karşılaştırma, yaklaşıklık ve görecelik zarfları” görevindedir: “*sub+ça* ‘sular gibi’, *yüz+çä* ‘yüz kadar’, *köñlüñ+çä* ‘dilediğin gibi’...” (Tekin 2003, s. 116). Eşitlik durumu eki, Karahanlı Türkçesinde de eklendiği adları zarf yapmakla birlikte kimi sözcükleri (“mu-n-ça, ança”) edatlaştırmıştır (Hacıeminoğlu 1996, s. 30, 31). Harezmi Türkçesinde, eşitlik durumu ekinin adları ve zamirleri “zarflaştırdığı” belirlenmiştir. Bu dönemde ek, “eşitlik ve karşılaştırma zarfı (*ādemi şüretinçe, olar aymışınça*) ‘göre, kadar’ anlamında görecelik zarfı (*küçleri yeterinçe, köñli tilemişinçe*), yön zarfı (*menim artımça, biri biri soñıca*), miktar bakımından yaklaşıklık zarfı (*niçe, munça*)” yapmaktadır (Kalsın 2013, s. 63, 64). Çağatay Türkçesinde, bu ekle eşitlik dışında “miktar, benzerlik, küçültme” bildirilmekte; kimi sözcüklerde kalıplaşma ile “sıfat ve zarf” türetilmektedir (Argunşah 2013, s. 125). Eckmann; Çağataycada sayı adlarına getirilen +çA eşitlik ekinin “yaklaşık bir sayı” bildirdiğini, bu ekin sayıdan sonraki ada da eklenebildiğini (“*iki miñge nökeri bar edi* ‘iki bin kadar askeri var idi’, *on künçe* ‘on gün kadar’...”) kaydetmiştir. Eckmann’da, ekin yönelme durumu almış adlardan sonra “sınırlayıcı” işlevinde kullanıldığı da belirtilmiştir: “*yarım küngeçe* ‘yarım güne kadar’, *kıyâmetğaça* ‘kıyamete kadar’, *yol yürüp keçe şubh çağığaça yéttiler şehriñg kırağığaça* ‘gece yol yürüyüp sabaha doğru şehrin kıyısına kadar ulaştılar.’” (Eckmann 2005, s. 77) Kıpçak Türkçesinde eşitlik eki, genellikle eşitlikten fazla “yakınlık bildiren ve niteliği eşitlik hâli adı ile tam olarak karşılanamayan” bir ek durumundadır. Dönem eserlerinde, ekin “...-e göre (*barçamızça*), ...-de olarak (*bilesinçe, artunça, yolunça*)” anlamlarında kullanıldığı, küçültme bildirdiği (“*aqça, karaça, aptalça, teliçe*”) ve edat yaptığı (“*ança, munça*”) belirtilmiştir (Karamanlıoğlu 1994, s. 75, 76). Kıpçak Türkçesinde eşitlik durumu eki, “kurduğu eşitlik ilişkisinin yanı sıra eklendiği ada benzerlik ve küçültme anlamı” katması nedeniyle “zaman içerisinde kalıplaşarak bir yapım ekine dönüşme özelliği” göstermektedir (Güner 2013, s. 195). Eşitlik durumu eki, Eski Anadolu Türkçesinde de “...kadar (*dünyâca, bunca*), ...olarak (*ayruca*), ...+(y)A göre (*luğatinca*), ...gibi (*kazanca*)” anlamlarında kullanılmış ayrıca sıfatlara “yaklaşıklık anlamı” vermiş (“*aqça*”), -dUk sıfat-fiiline eklendiğinde ise “zarf-fiil fonksiyonu” üstlenmiştir (“*olduqça, yumurdladuqça*”) (Gülsevin 1997, s. 76, 77).

Türlü ses değişimlerine uğramış biçimleriyle Eski Türkçeden bu yana kullanılan *-GInçA* ~ *-GUnçA* zarf-fiil eki,⁵ “-IncA/-UncA, -IncA(y)A kadar/-UncA(y)A kadar, -DIğI/-DUğU zaman, -DIğI/-DUğU müddetçe, -A kadar, -DIkçA/-DUkçA” anlamlarıyla zarf türetmektedir (Ergin 1985, s. 341; Gabain 1988, s. 87; Karamanlıoğlu 1994: s. 146; Argunşah 2013, s. 155 vd.). Çağatay Türkçesinde, ekin *-GUnçA* ve *-GUçA* biçimleri görülür. *-GUnçA* ve *-GUçA*, bu yazı dilinde asıl eylemle eş zamanlı olan ya da bu eylemin bitiminde gerçekleşen bir olayı belirtme işlevli “bitirici gerundium (*biñûd edi bolğuça vakt-i seher* ‘sabaha kadar aklı başında değildi’, *âftâb batkunça* ‘güneş batıncaya kadar’, *uşal kebâbdın toyğunça yedim* ‘şu kebaptan doyuncaya kadar yedim’, *bolmağay körmegüçe bâver aña* ‘görmedikçe ona inanmayacaktır’...)” ve asıl eylemin karşıladığı hareketin “kendisine tercih edildiği” başka bir hareketi gösteren “karşılaştırma gerundiumu [*vişâl tûni yâri bile yatğunça cemâli şem’iğa kılsun nazâr tañg atğunça* ‘kişi, kavuşma gecesi yâri ile yatıncaya (kadar) kanımızı akıtsın (daha iyi)’, *zâhidâ, bêrgüçe pend eyle öziñg terk-i riyâ* ‘ey zahit, nasihat verinceye (kadar) kendin ikiyüzlülüğü terk et (daha iyi)’]” olarak kullanılmıştır. Aslen “kadar, süresince, yeterince” anlamları taşıyan ve eşitlik durumunun *-GU* sıfat-fiil ekine getirilmesiyle oluşan *-GUçA*’nın bu anlamlardaki kullanımı ise önceki dönemlerde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de görülür: “*kılıç soğurğuça fırsat bolmadı* ‘kılıç sıyrımağa fırsat olmadı’, *öziniñg tab’ı ta’rif kılğuça bar* ‘kendisinin tabiatı, bahsedilecek kadar var’” (Eckmann 2005, s. 108, 109).

+çA biçim birimi, kimi kullanım özellikleri dolayısıyla edat olarak değerlendirilmiştir. Li, bu kapsamdaki *-çe*’nin “eşitlik eki ile aynı biçimde” olduğunu ve yönelme durumundaki sözcüklere getirilerek “bir işin, bir durumun sona erdiği noktayı veya zamanı” gösterdiğini belirtmiştir. Edat, Çağatay Türkçesinde “-ça / -çe ‘-e kadar’” olarak belirlenmiş; çağdaş Türk yazı dillerinde de eklenerek aynı işlevle ve “özellikle Çağatay ve Kıpçak grubundaki dil ve lehçelerde” kullanılmıştır: “Güney Oğuzcası *-cä*, Horasan Türkçesi *-çä*, Türkmençe *-ça/-çe*, Yeni Uygurca *-çä*, Özbekçe *-çä*, Kırım Tatarcası *-ce*, Karakalpakça *-şa/-şe/-ça/-çe*, Tatarca *-ça/-çä*, Başkurtça *-sa/-sä* ‘-e kadar’” (Li 2004, s. 201-204). Bu biçim birimi, Çağatay Türkçesindeki edatlardan biri olarak ele alan Atay da edatı, “miktar bildiren çekim edatları” arasında incelemiştir; edatın “benzerlik bildirme amacıyla ‘gibi’ anlamında, sınırlandırma yapmak için ‘-e kadar’ anlamıyla” kullanıldığını belirtmiştir. Atay, edatın ilk

⁵ Ekin yapısına ilişkin farklı görüş ve değerlendirmeler için bk. Zeynep Korkmaz (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara, s. 1004-1005/454 numaralı dipnot ve Kemal Eraslan (2012), *Uygur Türkçesi Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1047, Ankara, s. 412-413.

işlevindeyken yalın durumdaki, “miktar ve derece” bildirirken ise yönelme durumundaki adlardan sonra geldiğini de kaydetmiştir (Atay 2014, s. 7, 77).

5. Sonuç

Künçe, aslen tarihî Türk yazı dillerinde sıkça görüldüğü üzere eşitlik durumu ekinin kalıplaşarak bir yapım eki kimliği kazanması ve zarf türünde sözcükler türetmesiyle açıklanabilecek (künçe < *kün* “gün” + /+çe/) bir zaman zarfıdır. Metnimizde geçen *künçe* de kimi örneklerde bu işlevdedir ve *süresince*, *süresi kadar*, *boyunca* anlamlarındadır. Sözcük, metinde geçtiği diğer örneklerde ise ad soylu sözcüklerden ve sözcük gruplarından sonra edat olarak *kadar*, *dek*, *değın*; *kadar*, *ölçüsünde*, *derecesinde*; *ara*, *arasında* anlamlarında kullanılmış ve cümledeki ögeler arasında *sınırlandırma*, *yer ve yön*, *miktar ve derece*, *karşılaştırma* yönlerinden anlam ilişkisi kurmuştur. *Künçe*’nin metnimizdeki örneklerinden hareketle söz konusu zarfın kalıplaşarak edat işlevi kazandığı görülmektedir. *Künçe*, her iki tür kullanımda da zaman bildiren adlardan (*üç tört kün*, *bir ay*, *emdi*, *erteñg*, *erteñg çak*, *bu müddet*, *ağşam*...) sonra gelebilmiştir.

Örneklerini belirlediğimiz *küçe*, *künçe* gibi zarf ve edat işleviyle kullanılmıştır. Zaman zarfı olarak *süresince*, *süresi kadar*, *boyunca* anlamlarında olan *küçe*; edat olduğu durumlarda ise *kadar*, *dek*, *değın* anlamlarıyla *sınırlandırma* ve *yer, yön ilişkisi*; *kadar*, *ölçüsünde*, *derecesinde* anlamlarıyla *miktar ve derece ilişkisi* kurmuştur. Sözcük her iki durumda da zaman adlarından sonra (*igerme êkki kün*, *yarım ay*, *yarım kēçe*...) gelebilmiştir. *Küçe*, bu yönlerden *künçe* ile benzer görevlerdedir ve benzer anlam ilişkileri kurmuştur ayrıca metinde ilk geçtiği yerin satır altında “künçe” açıklamasıyla verilmiştir. Bu koşullarda *küçe*’nin *künçe*’den oluştuğu (*künçe* > *küçe*) düşünülmelidir.

Her iki sözcüğün, yer aldıkları metnin yazı dili olan Çağatay Türkçesindeki *-GUNÇA*, *-GUÇA* zarf-fil ekiyle türlü yönlerden benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle *künçe* ve *küçe* sözcüklerinde, bu biçim birime yönelik bir örneksemenin etkisi de dikkate alınmalıdır.

Tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerini işleyen sözlüklerde ya da gramerlerde belirlenemeyen zarf ve edat işlevli *künçe*, *küçe* sözcükleri; 18. yüzyılda istinsah edildiği belirtilen (Poyraz 2011, s. 407) el yazması Çağatayca bir hikâyede sıkça kullanılmıştır. Yapısı ve geçtiği metnin istinsah tarihi açısından sonradan oluştuğu izlenimini veren bu sözcükler, başta Özbekçe ve Yeni Uygurca olmak üzere, çağdaş Türk yazı dillerine ve bu dillerin ağızlarına ilişkin metinlerin taranmasıyla örneklenebilir ya da sözcüklerin günümüzdeki biçimleri belirlenebilir. Böylelikle *künçe* ile *küçe*’nin oluşumu ve gelişiminin tarihî açıdan değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- ARGUNŞAH, Mustafa (2013), *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 381 s.
- ATA, Aysu (1997), *Nāşırü'd-din Bin Burhānū'd-din Rabgūzi Kıışaşü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) I (Giriş-Metin-Tıpkıbasım), II (Dizin)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1/2, Ankara, 616+820 s.
- ATAY, Ayten (2014), *Çağatay Türkçesinde Edatlar*, Çizgi Kitabevi Yayınları: 489, Konya, 173 s..
- BANGUOĞLU, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara, 628 s.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çeviren: Ali Ulvi Elöve), Maarif Vekâleti, İstanbul, XXII+1142+XLVI s.
- ECKMANN, Janos (2005), *Çağatayca El Kitabı*, (Çeviren: Günay Karaağaç), Akçağ Yayınları: 456, Ankara, 256 s.
- ERASLAN, Kemal (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1047, Ankara, 664 s.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston, XII+575 s.
- ERGİN, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, XX-VIII+407 s.
- GABAIN, A. von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çeviren: Mehmet Akalın), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara, XXIII+313 s.
- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Türk Dilleri Araştırma/01, Ankara, 638 s.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 673, Ankara, V+156 s.
- GÜNER, Galip (2013), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 371 s.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi: 193, İstanbul, XI+VIII+337 s.
- _____ (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 638, Ankara, XXIII+214 s.
- KALSIN, Şirvan (2013), *Harezmi Türkçesi Grameri -İsim- (Memluk Kıpçak ve Kuman Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı)*, Gazi Kitabevi, Ankara, XX-VII+309 s.
- KARAAĞAÇ, Günay (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları: 1049, Ankara, 768 s.
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 579, Ankara, XXVII+164 s.

- KORKMAZ, Zeynep (1959), “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 3-4 S, 275-358 s.
- _____ (1994), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 598, Ankara, X+92 s.
- _____ (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 827), Ankara, CXVI+ 1224 s.
- _____ (2010), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara, XXIV+296 s.
- Lİ, Yong-Song (2004), *Türk Dillerinde Sontakılar*, (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), Kebikeç Yayınları, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 40, İstanbul, 912 s.
- ORUÇ, Birsal (1999), “Türkiye Türkçesinde Edat” Tartışma Bölümü, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 718, Ankara, 435-470 s.
- ÖZKAN, Nevzat (2001), “Hâl Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme”, *İlmî Araştırmalar*, 12. S, 153-165 s.
- POYRAZ, Yakup (2011), “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi’ne Kayıtlı İlk Doğu Türkçesi (Çağatayca) Yazmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16. S, 402-412 s.
- TEKİN, Şinasi (1992), “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı, İkinci Cilt: Dil-Kültür-San’at*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 121. Seri: I, Sayı: A-23, Ankara, 69-119 s.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, İstanbul, 272 s.